

KP-FRIESLAND

De Friezen hebben vreemde overheersing nooit geduld. Reeds jegens de Romeinen waren zij balsturig, zodra deze hen als overwonnenen behandelden en niet als bondgenoten. De landvoogd Olennius heeft dat tot zijn schrik en schade ondervonden. Tegen de Frankische koningen en de Hollandse graven hebben de Friezen duizend jaren met verbeterheid gestreden, en indien ze al eens bukken moesten voor de overmacht, vochten ze zich na korte tijd weer vrij. Karel V scheen de Friezen eindelijk voorgoed te hebben onderworpen. Doch in 1572 stond tegelijk met Holland ook Friesland aanstonds in vuur en vlam en al heeft Caspar di Robles dat vuur nog even kunnen onderdrukken, de Spaanse macht was weldra weggevaagd en ze is nooit teruggekeerd, het verraad van Rennenberg ten spijt.

In de eerste jaren van de Duitse tijd scheen het wel dat de oude vechtlust van de Friezen tegen vreemde overheersers uitgedoofd was. Nergens in Nederland was het zo rustig als in het Noorden. Geen kloppartijen, geen stakingen, geen overvallen. Geen schot knalde er. Herr Ross, de gevolmachtigde van de Rijkscommissaris voor Friesland, vond dat hij in een paradijs terecht gekomen was.

October '42 werd deze rust verstoord. Op de 14e werd het distributiekantoor te Joure overvallen en leeggehaald; een week later het kantoor te Bolsward; weer twee dagen later slaagde een overval op het kantoor te Wommels.

De acties waren door vreemdelingen opgezet en uitgevoerd. Een enkele Fries had slechts wat helpend werk verricht. Ze waren volstrekt niet naar de smaak der Friezen. Er heerste opluchting in de provincie, toen Hans (Theodorus Dobbe †) en zijn mannen — zij hadden de overvallen gepleegd — na een maandje weer naar Holland gingen. Die „wildemannen” was men in Friesland in die tijd liever kwijt dan rijk.

De afkeer van de Friezen tegen gewapende actie betekende volstrekt niet dat zij Duitsgezind waren. Terwijl overvallen etc. werden afgewezen, was het *geestelijk* verzet in geen streek zo sterk en algemeen als hier. Het „Friesch Dagblad” was in het begin van de bezetting de kloekste krant van Nederland, en toen zijn hoofdredacteur verboden werd te schrijven, zoals een Christen-Nederlander schrijven moest, hief de krant zichzelf op. Dat was volkomen naar de smaak der Friezen. Liever geen krant, dan een krant die niet zichzelf meer was. Vrijwel geen boer of arbeider werd lid van de „Nederlandse Landstand”; het Christelijk onderwijs wees inmenging in de benoemingen van onderwijzers vierkant af; het gold in Friesland als een grote schande, wanneer een jongeman zich in de Arbeidsdienst begaf. Dit geestelijk verzet werd met grote koppigheid, doch ook in alle kalmte gevoerd.

De rust in Friesland had zijn oorzaken. In tegenstelling tot andere delen der bevolking, werden de Friezen in de eerste jaren der bezetting niet of nauwelijks geprikkeld. Er waren haast geen NSB'ers, die de bevolking tartten; de enkele keren dat de WA wilde „marcheren” werd het eerder een lachwekkende dan een uitdagende vertoning. Er waren weinig Joden en dus wekten de pogroms niet zoveel ergernis. Er waren bijna geen deportaties van arbeiders in deze agrarische provincie, waar ook in de steden bijna alles in verband stond met het boerenbedrijf, dat door de Duitsers, die zoveel mogelijk levensmiddelen uit ons land wilden halen, zeer werd ontzien.

In '42 kwamen er onderduikers in Friesland; Joden, arbeiders uit andere provincies, jongens, voor de Arbeidsdienst gedoken. Maar de Duitsers joegen niet op hen; er waren hele streken waar men nooit een Duits soldaat zag. Het onderhoud der onderduikers leverde ook weinig zorgen op. Eten en drinken hadden de boeren genoeg en de bonnen, die voor andere behoeften nodig waren, werden door bevriende distributie-ambtenaren vlot verstrekt.

De LO, tegen het eind van '42 opgericht, had aan een KP geen behoefte. Zij wenste geen geweld, dat de Duitsers wakker maken zou. Toen een onderduiker in Drachten een pistool liet zien, zei zijn gastheer: „Weg met dat ding; het maakt te veel lawaai”.

Eén pennestreek van Christiansen heeft Friesland van een rustig land tot een laaiende heksenketel gemaakt, waar een volle week een felle opstand woedde.

De oproep van de militairen in krijgsgevangenschap, op 29 April '43 uitgevaardigd, sloeg in Friesland als een bliksem in. De klap kwam hier veel harder aan dan in andere streken, waar de druk uiterst geleidelijk was opgevoerd. Hier werd opeens een ijzeren juk geworpen op schouders, die nooit een juk gedragen hadden.

Friesland staakte reeds op 30 April. Op 1 Mei was de opstand een feit. De boeren en de burgers deden het. Geen winkel was geopend; geen druppel melk ging naar „'t febryk”. De Duitsers reageerden op z'n Duits. In dorpen waar nog bijna nooit een Duitser was gezien, verschenen plotseling patrouilles van de „Grüne”, die in het wilde weg op de bevolking schoten. In een groep buurtende Dokkumers hagelden de kogels; onder volk, dat wachtte bij een open brug te Lemmer, eveneens. Alom vielen doden.

Terreur mocht anderen in hun schulp doen kruipen, ze maakte de Friezen wild. De staking werd een opstand.

De Duitsers verdubbelden hun geweld. Vele tientallen slachtoffers vielen in de eerste week. En eindelijk, nadat overal elders in het land het werk reeds lang hervat was, boog Friesland ook het hoofd.

Een paar weken bleef het toen stil. Het volk was ontnuchterd en verbitterd. Waarom waren de Engelsen niet gekomen, toen hier opstand was? Waarom had Holland niet meegedaan? Alsof een invasie op stel en sprong kon worden ondernomen! Alsof Holland niet drie jaar lang had kunnen klagen, dat Friesland van actief verzet niet wilde weten. Herr Ross dacht dat na het oproer de paradijstoestand in zijn provincie was teruggekeerd.

Doch toen . . .

- 4 Juni '43: het gemeentehuis van Langweer overvallen,
- 25 Juni '43: het gewestelijk arbeidsbureau te Leeuwarden overvallen,
- 29 Juni '43: de plaatselijke bureauhouder te Boornbergum overvallen,
- 1 Juli '43: eenzelfde overval te Oostermeer,
- 30 Juli '43: een overval te Zurich.

En daarna in snelle volgorde overvallen te Sexbierum, Beetgumermolen, Workum, Weidum, Goinga en Midlum.

Het was geen onbesuisd kwajongenswerk wat hier geschiedde. De overvallen hadden allemaal hetzelfde doel. Steeds was het te doen om distributiebescheiden te bemachtigen of om de administratie van de jonge mannen te vernietigen. De deportatieplannen van de Duitsers werden er door in de war geschopt.

De belangrijkste van deze serie overvallen was die op het GAB te Leeuwarden. Deze was geen licht karwei. 's Nachts kon er niets worden uitgehaald, omdat iedere avond de hele karthotheek uit het kantoor werd overgebracht naar het gebouw van de SD dat er vlak tegenover stond, aan de andere zijde van het Wilhelminaplein, en overdag hield de SD ook steeds een oogje in het zeil. Doch in Juni was het kermis en stonden er tenten op het plein, zodat de SD niet kon zien wat aan de overkant gebeurde. En tussen twaalf en twee ging het personeel van het GAB naar huis om te eten. Slechts drie ambtenaren en twee politiemannen bleven achter voor bewaking.

Op 25 Juni ongeveer half één rinkelde de telefoon in het kantoor. „Hier Sicherheitsdienst; die Kartotheek soll sofort her kommen . . . Een auto van de rijkspolitie komt haar halen. Zet de boel onmiddellijk klaar.”

Mopperend op de moffen, die altijd wat hadden, ging het vijftal aan het werk. De beide agenten werkten als paarden. Toen tien minuten later de politie-auto voorreed, kon de vracht onmiddellijk worden ingeladen. Er was veel. De ruime wagen kon alles amper bergen, maar het lukte toch. Ronkend reed de Mercedes weg.

Om twee uur kwam het personeel terug. Waar was de kartotheek? Naar de SD! Gemopper en gevloek. De SD werd opgebeld: „Wanneer komt onze kartotheek terug?” „Uw kartotheek?” „Ja, die hebben jullie een uur geleden weggehaald.” Toen knetterde het in de microfoon. Een sterke macht van de Groene Politie is in de stad gekomen. Een volle week is Leeuwarden praktisch geïsoleerd geweest. Maar noch de kartotheek, noch de daders van de overval zijn ooit gevonden.

Dit alles was KP-werk!

De kraak te Langweer¹⁾ was nog gepleegd door een Groninger ploeg, die van de gebroeders Daan en Koos (Pieter en Jacob P. Gootjes †), maar alle volgende acties waren het werk van Friese KP's.

De Friese ploegen waren uit de grond geschoten, zo welig als het Meigras in de Friese greiden. Er waren vijf ploegen: Leeuwarden, Sneek, Joure, Drachten en Sexbierum. Weldra volgde ook Dokkum.

Uiteraard was het leven van de ploegen sterk bewogen. De KP-Sexbierum heeft slechts een kort bestaan gehad. Op 22 November '43 werd zij opgerold tengevolge van verraad. Frans Michon, die zich uitgaf voor een SS'er, gedeserteerd nadat hij in Denemarken een Duits officier had neergeschoten, had zich weten in te dringen in de ploeg. Hij was ziek geworden en liefderijk verpleegd door de boerin van Liauckemastate, waar de ploeg haar schuilplaats had, doch dit belette deze agent van de SD niet om zijn verzorgster en zijn makkers te verraden. De boerderij werd overvallen. De boerin kwam met haar kinderen berooid aan de dijk te staan. Haar man was ontkomen, doch de leden der KP gegrepen. Zij zijn gefusilleerd.

De KP-Sexbierum had, behalve kleinere acties, goed werk gedaan bij een overval op het gemeentehuis van Sint Anna-Parochie en bij een aanslag op de officier van politie Van Wijnen te Harlingen, een zeer gevaarlijke helper van de Duitsers, die door vijf schoten zwaar gewond werd. De ploeg te Leeuwarden moest in de loop van '43 ten dele ontbonden worden, omdat de grond voor haar te heet werd in de Friese hoofdstad. Sneek moest naar Drachten vluchten en smolt daar samen met de bestaande ploeg, die nu zeer krachtig werd. Een deel van deze ploeg vertrok naar Leeuwarden, waardoor de KP aldaar ook weer tot activiteit kwam. Bij de jaarwisseling '43-'44 bestonden derhalve knokploegen in Leeuwarden, in Drachten en in Dokkum, tussen welke een hecht verband gevormd was.

De ploeg van Joure was toen reeds niet actief meer. De provinciale leiding berustte in handen van Krijn (Krijn v.d. Helm †), die de KP in Leeuwarden opgericht had, en van Geale, die oprichter was van de KP in Drachten.

De leiders trokken de lijnen vast en scherp. Pas na een zeer grondig onderzoek werd iemand als KP'er aangenomen. Er werd een strenge tucht gehandhaafd in de ploegen. Ze mochten niet te groot worden. Geen enkele actie mocht worden ondernomen, tenzij ze door de leiding goedgekeurd was. Krijn was een zeer voortvarend aanvoerder. Geale, die zelf meer achter de schermen werken moest vanwege een stijve knie, woog steeds nauwkeurig de winst, die met een operatie behaald kon worden, af tegen de risico's, die er aan verbonden waren, zowel voor de KP'ers als voor de burgerij, in de vorm van represailles.

Op de kraken van distributiekantoren was de leiding in '43 nog weinig gesteld, omdat men toen geruisloos voldoende bonnen kreeg. De overval op een uitreikploeg te Zurich op 30 Juli '43 was een actie van de ploeg te Sneek, die toen de provinciale leiding nog niet

¹⁾ Zie pag. 422.

kende. De overval op het distributiekantoor te Witmarsum op 20 December '43 geschiedde door een RvV-ploeg van elders, met medewerking van een paar KP'ers. Dit optreden beviel de leiding van de Friese KP zo slecht, dat alle connecties met de Raad van Verzet verbroken werden en „buitenlandse” ploegen voortaan zoveel mogelijk uit Friesland werden geweerd.

Des te naarstiger bleven LO en KP tezamen streven naar het onbruikbaar maken van de bevolkingsregisters om de deportatieplannen van de Duitsers te vrijdelen. Op 26 September '43 haalde de KP-Sexbierum uit het Gemeentehuis te Sint Anna-Parochie het gehele bevolkingsregister, het archiefregister en een aantal persoonsbewijzen weg, terwijl en passant een schrijfmachine en drie radiotoestellen werden meegenomen. Te Bergum werden 3 Februari '44 persoonsbewijzen en contrôlezegels uit het gemeentehuis gehaald; 5 Februari '44 lichtte de KP-Dokkum het bevolkingsregister te Ternaard. En om de lijst compleet te maken — al grijpen we nu wat ver vooruit —: 9 September '44 was er een overval op het gemeentehuis te Rauwerd; 6 December '44 werden te Mantgum 1700 persoonsbewijzen buit gemaakt en op 2 Januari '45 verdween het bevolkingsregister van Hindelopen. Maar niet steeds behoefde voor zulke karweitjes een KP aan het werk gezet te worden. Te Buitenpost en Menaldumadeel doken in Juli '43 gemeente-ambtenaren onder met medeneming van de bevolkingsregisters. Te Ternaard verbrandde 28 Januari '44 de burgemeester 7600 zegels voor persoonsbewijzen.

Inmiddels hadden de KP's ook werk aan het opruimen van verraders. De rapporten vermelden, dat 10 SD-agenten zijn geliquideerd. Wanneer het getal geringer is dan in sommige andere provincies, dan getuigt dit van de uiterste zelfbeheersing, waarmee de KP-Friesland vooral in dit opzicht te werk ging. Geen liquidatie werd verricht, tenzij een vonnis was geveld door het *veemgericht*, dat samengesteld was uit drie leden van de rechtelijke macht uit Leeuwarden en Assen. Weliswaar moesten deze rechters afgaan op rapporten van verhoren door KP'ers afgenomen, maar op deze wijze werden toch waarborgen tegen het liquideren van niet des doods schuldigen geschapen, die in andere provincies niet bestonden. Om te voorkomen dat iemand, tegen wie geen doodvonnis was geveld, maar die ook niet geheel betrouwbaar werd geacht, zou klappen, had men de gewoonte verdachten geblinddoekt naar de plaats van het verhoor te brengen. Werd een verdachte vrijgelaten, dan ging hij opnieuw geblinddoekt naar een plaats, vanwaar hij zijn woning weer bereiken kon.

Men wist een lastig mens ook wel eens te verwijderen zonder hem te doden. Zo was er te Sneek een politie-agent, handlanger van de NSB-burgemeester, die daar weg moest naar het oordeel van de KP. Op een vroege morgen werd hij aangehouden door gewapende KP'ers en naar een eenzame plek aan het water gevoerd. De man dacht niet anders dan dat zijn laatste uur geslagen was, maar in plaats van een schot kreeg hij bevel zich uit te kleden. Zijn fraaie uniform was een goede buit voor de KP. Pet en „blaffer” moest hij ook afgeven. „Ga nou maar naar het bureau”, kreeg hij daarna te horen. En in zijn hemmetje en een zeer slobberige onderbroek strompelde de martiale politieman door Sneek. Hij werd onmiddellijk op non-actief gesteld.

In het begin van '44 kreeg de LO-Friesland voor haar steeds stijgend aantal onderduikers toch behoefte aan meer distributiebonnen dan haar door goedgezinde ambtenaren konden worden toegevoerd. In enkele gevallen werd op zeer onopvallende wijze in de nood voorzien. Te Langweer dook 29 April een ambtenaar met medeneming van alles wat er op het kantoor aan bonnen was. Te Sneek werd het distributiebureau van Wymbritseradeel in alle kalmte leeggehaald, waarbij de bewakende politieman mee onderdook. Bij een overval op het kantoor te Franeker, op 27 Juli, werden en passant zeven pistolen meegenomen uit

Folkert Bergsma

Gerben D. Oswald
(Tom)

Lolle Rondaan

Gerrit Schuil
(Pieter)

Fetje W. Elgersma
Huisv. KP-Sneek III.
Gearr. 7-4-'45 door provocatie van V-männer Brouwer en Ridderhof.

Deze 4 personen behoorden tot de KP-Sexbierum. Gearresteerd 22-11-'43 door het verraad van Frans Michon. Zie pag. 437. Lautenbach (†) ontsnapte.

Wiepke Hof
Huisv. KP-Echtenerbrug.
Gearr. 3-1-'45 verm. t.g.v. and. arr.

Roelof Knol
(Wim)
KP-Echtenerbrug.
Gearr. 3-1-'45; verm. t.g.v. and. arr.

Hendrik J. Lever Sr
Huisv. KP-Sneek II.
Gearr. 17-11-'43 verm. door verraad.

Hendrik J. Lever Jr
Gearr. 25-5-'44 door verraad. Bij ontvl. poging gewond.

Jan Schuilenklopper
(Hidde)
Wvd. leid. KP-Sneek III.
Gearr. 3-9-'44 te Leeuwarden op aanwijzing van een verrader.

Klaas van Dijk
(Oom Klaas)
Op 8-12-'44 bij huiszoeking in Nes (WD) uit schuilplaats gekomen, menende dat D. reeds waren vertrokken. Op de vlucht doodgeschoten.

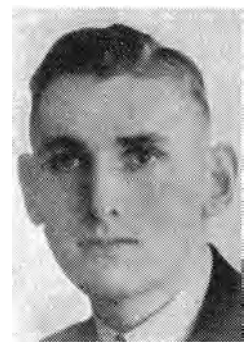
Louwrens Hulshoff
(Keimpe)
Gearr. 17-1-'45 t.g.v. and. arrestaties.

Jan Kaper
(Blonde Jan)
Op 15-4-'45 gesn. in bevrijdingsgevecht.

Petrus Woudsma
(Pé)
Gearr. 27-3-'45 bij razzia te Brantgum.

Wijtze Woudsma
(Rienk)
Tevens: inl. dienst.
Gearr. 22-6-'44 te Leiden i.v.m. werk voor inl.dienst.

Deze 5 personen behoorden tot de KP-Dokkum.

het aangrenzende politiebureau. Te Rauwerd werden 9 September 12.000 bonnen buitgemaakt. Workum is tweemaal gekraakt en van die beide avonturen volgt hier een kort verslag. Zes gemaskerde mannen drongen op 7 Juli '44 binnen in het raadhuis te Workum, waarin het distributiekantoor gevestigd was. Er waren twee gewapende bewakers en verscheidene ambtenaren, doch allen staken de handen omhoog, toen dit bevolen werd en zes revolvers kracht bijzetten aan het bevel. Zonder veel lawaai verliep de operatie. 25.000 bonkaarten, 2½ miljoen coupures en het grootste deel van het bevolkingsregister werden geladen in twee gereedstaande auto's terzijde van het gemeentehuis. En niemand in het stadje had er erg in. Een meisje, dat aan de overkant aan het ramen lappen was, werkte rustig door. Toen de buit geladen was, ging het gemeentepersoneel de kluis in, waar ruimte was gekomen nu alle papieren verdwenen waren, en de KP'ers reden weg.

Het was een goede buit, die de KP in Workum in handen viel, maar men kon meer gebruiken. En er was in Workum kans een tweede slag te slaan. De distributiebescheiden werden daar, nadat de kluis in het gemeentehuis beschadigd was bij de bevrijding van de ambtenaren, bewaard in de kluis van een zuivelfabriek, en daar was 's nachts geen bewaking. Ook was de directeur, die zijn kluis alleen beschikbaar had gesteld op voorwaarde dat hij zelf de sleutel hield, niet een „verkeerde”. Toen de KP in de nacht van 2 op 3 Augustus bij hem belde, had hij geen bezwaar de sleutel af te geven en zeer vlot werd de kluis gelicht. Opnieuw viel de KP een goede buit in handen.

Doch deze laatste is helaas niet lang in haar bezit gebleven. In Koudum, waar de bonnen waren opgeslagen, liep een KP'er in de val, toen een SD-agent hem een pasje toonde, gevonden op een koerierster, die gearresteerd was op het centraal koeriersadres te Utrecht, nadat de zaak daar was opgerold door het verraad van Edith, dat elders in dit boek beschreven is¹⁾. Deze KP'er en enkele andere illegale werkers werden het slachtoffer; de SD vond de bonnen en nam ze in beslag.

Het aantal vierweekse bonkaarten, dat in Friesland bij overvallen buitgemaakt werd, was voldoende om 10.000 personen gedurende een jaar van voedsel te voorzien, ongerekend de toewijzingen en rantsoenen, wier waarde in de miljoenen liep.

In April '44 was Wietze, die reeds met Dobbe gewerkt had, daarna in Boskoop aan de slag ging en in de Westlandse KP terecht kwam, naar Sneek teruggekeerd. Aanstonds werd hem door de LO-leiders aldaar verzocht, de KP in Sneek te organiseren. Hij slaagde niet alleen daarin, maar wist ook bestaande ploegen in Scharnegoutum (o.l.v. een andere medewerker van Dobbe in Januari '44 opgericht) en Koudum in verband te brengen, terwijl hij in de volgende maanden ploegen in Joure, Echtenerbrug, Bolsward en Surhuisterveen oprichtte. Met inbegrip van een tweede ploeg in Leeuwarden, bestond de KP in Friesland in de zomer van '44 uit 11 ploegen, van totaal ongeveer 70 man, benevens 8 koeriersters. Elke KP'er had één of twee pistolen. Er waren enkele geweren. Voor het vervoer beschikte men over een tiental auto's en ongeveer eenzelfde aantal motorrijwielen, zomede een politie-motorboot. Communicatie werd, behalve door koeriersters, onderhouden door verscheidene geheime telefoonlijnen.

Op 15 Juli '44 trof de KP-Friesland een harde klap. De Duitsers hadden te Leeuwarden in een garage een auto gevonden. Ze legden de hand op deze wagen, omdat hij niet door papieren was gedekt, aanvankelijk niet wetend, dat hij van de illegaliteit was. Maar hun argwaan werd gewekt door enkele gummiknuppels, die in de auto lagen en toen een man zich verdacht in de buurt van de garage ophield, gingen zij op hem af. Het was de KP'er Ben (Bernardus de Vries †). Hij was gewaarschuwd, dat zijn auto was gepikt en was er

¹⁾ Zie pag. 94 c.v.

op afgegaan om te zien of hij hem weer terug kon krijgen. Het kwam tot een vuurgevecht, waarbij Ben in het been geschoten en daarna gearresteerd werd. Onder de tortuur van het verhoor heeft hij het kaaspakhuis van een medewerker genoemd. Hij dacht dat dat wel kon, omdat de KP er weliswaar haar hoofdkwartier gehad had, maar weer vertrokken was. Er volgde ogenblikkelijk een overval op het gebouw en de Duitsers vonden . . . het volledige archief van het NSF in Friesland, dat voor enkele dagen in het pakhuis opgeborgen was. Ben wist daar niets van. Het gevolg was, dat zeer veel verzetsmannen in Friesland onderduiken moesten en alle contactadressen veranderd. Het werd noodzakelijk geacht, dat de beide leiders der Friese KP de provincie verlieten. Krijn v.d. Helm vertrok. Hij is korte tijd later in Amersfoort bij een overval gedood. Geale weigerde Friesland te verlaten. Piet Kramer uit Dokkum, die in Mei '44 naast Krijn en Geale in de leiding opgenomen was, kreeg nu alleen de verantwoordelijkheid te dragen.

De strijd werd hard in de loop van '44. Duidelijk bleek dat op 15 Augustus te Birdaard. Wij bezitten van wat er in dat kleine dorp die dag gebeurde rapporten van KP'ers, van toeschouwers en . . . van de SD, die in zijn geheime „Meldungen aus den Niederlanden” over Augustus dit geval aanhaalde als voorbeeld van de felheid, waarmee de verzetsbeweging tegen de SD vocht.

Een commando van de Sicherheitspolizei was naar Birdaard gegaan om enkele leden van de „Spionageabteilung der LO” (dit is de omschrijving in het SD-rapport) gevangen te nemen. Er gingen twee per fiets vooruit, omdat een auto een dorp destijds onmiddellijk in alarmtoestand bracht, en deden zich voor als ambtenaren van de CCD, die een slager op zwarte handel wilden betrappen. Hun truc slaagde aanvankelijk zeer goed, want de slagerij van Omke Freark, waar zij binnendrongen, was inderdaad een centrum van illegale actie, waar juist die dag verscheidene medewerkers wezen moesten. Niet minder dan 16 mensen liepen in de val en zaten binnen als gevangenen van de Duitsers. Omke Freark zelf was daar evenwel niet bij. Hij was op stap om een piloot op te halen. Toen hij naar huis kwam werd hij gewaarschuwd: „Omke 't is niet pluis bij jou”.

Omke Freark ging binnen bij een buur. Enkele KP'ers voegden zich daar bij hem. Ze hadden slechts twee pistolen; de overige lagen in de bezette slagerij. Eerst wachtten zij op meer wapens, die gebracht zouden worden, maar om 6 uur 's avonds wilden ze het niet langer aanzien. De SD zou met versterking kunnen komen en de gevangenen wegvoeren vóór zij hadden ingegrepen.

Omke Freark stapte zijn huis binnen, gevolgd door drie KP'ers. Twee SD'ers werden parades neergeschoten. Een derde, de chauffeur, die met zijn wagen buiten was, ontkwam doordat een KP-pistool ketste. Alle gevangenen konden worden bevrijd. Het geval maakte op de SD veel indruk, omdat het tot dusver zelden voorgekomen was, dat de KP onvervaard van zijn wapens gebruik maakte tegenover Duitse ambtenaren.

Het werd September '44. Montgomery maakte zijn pantersprong naar Antwerpen. Een tweede sprong naar het Noorden werd ieder ogenblik verwacht. Piet v.d. Berg, interprovinciaal vertegenwoordiger van de Top-LKP voor de drie noordelijke provinciën, gaf bevel dat de KP's van Friesland, Groningen en Drente zich zouden samentrekken te Katerveer bij Zwolle, teneinde, als de geallieerde opmars naar het Noorden op gang was, deze sleutelstelling te verrassen.

Tot dusver had de Friese KP steeds zeer zelfstandig gewerkt. De verbindingen met de Top der LKP waren niet al te nauw. Men had een eigen taak in Friesland. Behalve de typisch Friese eigenschap van: wij doppen onze eigen boontjes, werkten hier nog twee overwegingen. De eerste was: in andere streken van het land doen de KP'ers veel te wild; de tweede: als

je zoveel contacten legt zijn de risico's bij verraad veel groter.

Thans echter wilde Friesland wel meedoen aan groot militair werk, en ofschoon de gehele KP in de provincie niet gemist kon worden en concentratie van de LKP uit het Noorden in Zwolle ontraden werd (er was geen legering voor 150 man en bij ontdekking door de Duitsers zou in één klap alles weg zijn) ging toch tweederde van de Friese KP naar de Noord-Oostpolder. Groningen en Drente zouden meer Oostelijk worden ondergebracht. Op elk moment zou concentratie in Zwolle kunnen volgen. Het werd een sof. Drente en Groningen kwamen niet en de Friezen kregen geen wapens. De Engelsen kwamen trouwens ook niet. Het liep mis aan de Rijn. Nog vóór de strijd bij Arnhem afgelopen was, gingen de Friezen verbitterd naar huis terug.

Intussen had Geale, die op Dolle Dinsdag in Leeuwarden terecht gekomen was, contact opgenomen met de OD, naar aanleiding van het bevel der regering te Londen, dat de gewapende verzetsorganisaties moesten samensmelten tot de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten. Met RvV had men in Friesland niet te maken, want deze bestond daar niet. Geale ging een overeenkomst aan, waarbij KP en OD samensmolten tot de BS in Friesland, onder commando van een OD'er, kapitein de Boer, op voorwaarden waarover Krijn, de Boer en Geale het in Januari '44 — toen zij de noodzaak dezer samensmelting reeds voorzagen — het eens geworden waren.

Piet Kramer en de zijnen hebben tegen deze regeling, die buiten hen om was aangegaan en waarmee zij niet content waren, heftig geprotesteerd. Geale verdedigde zijn optreden met de argumenten, dat de OD in Friesland een kloeke leiding had en dat de OD-officieren met hun militaire opleiding en ervaring beter geschikt waren om het straks talrijke leger der BS aan te voeren dan de KP'ers, hoe onversaagd deze ook mochten zijn. Er was althans bereikt, dat de KP'ers de kern zouden vormen van de sabotage ploegen der BS en dat de sabotage ploegen KP-leiders zouden hebben.

En al onderschrijven niet alle KP'ers, dat de samenwerking tussen OD en KP zo ideaal was als van de zijde der BS wel is voorgegeven, het ging toch redelijk goed.

Wel was er wrijving tussen kapitein de Boer en Piet v.d. Berg. Deze laatste was door de commandant van de BS in Nederland op voorspraak van Frank (Johannes A. van Bijnen †), de landelijke sabotage commandant, tot rayons-verbindingsofficier voor het Noorden benoemd, zodat hij de leiding van de KP's in Friesland, Groningen en Drente, die hem na de oprichting van de BS dreigde te ontglippen, niet geheel verloor. Het is niet onbegrijpelijk, dat kapitein de Boer, toen Piet v.d. Berg méér wilde zijn dan de verbindingsofficier tussen hem en de commandant der BS te Amsterdam en zich mengde in zijn bevelvoering, dat niet duldde. De Friese KP'ers hebben zich in deze machtsstrijd niet gemengd, misschien omdat de vergeefse zwerftocht naar de Noord-Oostpolder hun vertrouwen in Piet v.d. Berg niet had verhoogd; misschien ook wijl ze erkenden, dat er maar één grote mast op een schip kan zijn en kapitein de Boer het vertrouwen van de Friese KP genoot.

Wij laten in het midden op wiens naam de acties na September zijn geschied. Wij gunnen gaarne aan de BS hun eer, met name in Friesland. Maar in scheepvaart- en spoorwegsabotage en in het bevrijden van gevangenen hadden in elk geval de oud-KP'ers — onder welke vlag zij toen ook mochten strijden — een zeer belangrijk aandeel. En daarom worden deze daden in het gedenkboek der LKP verhaald.

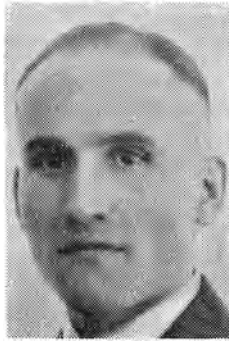
Het was bij de opbouw der BS vóór alles nodig, dat er meer en betere wapens kwamen. Tot dusver had men zich gered met enkele pistolen, hetzij meegebracht door onderduikende politiemannen, hetzij buitgemaakt bij liquidaties of uitkleedpartijen. Engelse wapens moest men hebben. Maar in September '44 had Friesland nog geen „droppings” gehad. Drente wel. En omdat vervoer per as over wegen, die door de Duitsers en de landwacht scherp werden bewaakt, niet vertrouwd geoordeeld werd, voer de politieboot van Sneek, die ter

Koos Gastra
Garr. 13-9-'44 te Harlingen in spergebied.

Pieter A. Glasstra van Loon
(Pedro)

Heinrich Röth
(Wim Bakker)

Jurjen Hoomans
Garr. 5-4-'45 door verraad.

Andries Joustra
(Rinke)
Tevens: KP-Noord-Drente.
Garr. 22-5-'44 in Assen op straat.

Beiden: bij overval op 8-2-'45 in schuilplaats in het hooi verborgen. Op 12-2-'45 door D. gevonden. Eén hunner was toen buiten bewustzijn.

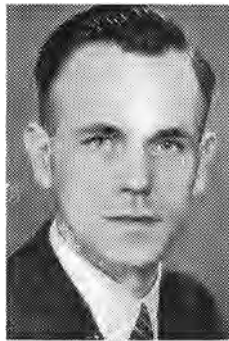
Deze 5 personen behoorden tot de KP-Scharnegoutum.

Douwe Oppewal
Huisv. KP-Scharnegoutum.
Garr. 30-5-'44 in Groningen t.g.v. and. arr.

Hendrik de Jong
Huisv. KP-Leeuwarden.
Garr. 7-4-'45 bij overval op woning waar bevrijde arrestant was gehuisvest.

Johannes Kolff
(Jocodus)
KP-Leeuwarden.
Garr. 29-1-'45 bij huiszoeeking op duikadres. Bij ontlv. poging gedood.

Jacob v. d. Plaats
Contact KP-Leeuwarden.
Tevens: KP-Meppel.
Op 20-10-'44 door D. doodgeschoten omdat niet onmiddellijk voldaan werd aan sommatie halt te houden.

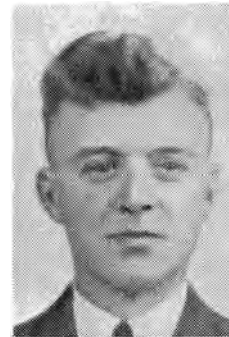
Bernardus de Vries
(Ben)
KP-Leeuwarden.
Garr. 15-7-'44. Zie pag. 440 e.v.

Wilt Kooistra
(V. d. Kouwe)
KP-Drachten.
Na bevrijding overl. aan een ziekte verm. t.g.v. verzetswerk.

Jan Visser
Huisv. KP-Drachten.
Op 14-4-'45 gesn. bij bevrijding.

Jan de Vries
Op 21-11-'44 bij overval

Marten de Vries

op boerderij, waarin KP-Drachten was gehuisvest, in vuurgevecht gedood.

Gerardus Wagenaar

beschikking stond van de KP, naar Drente om wapens te halen. Het werd een lange tocht door kanalen met veel sluizen, waarin spoorbruggen, die niet open konden, lelijke obstakels waren. Te Oudeschoot moest zelfs de hele bovenbouw van de boot worden afgehaald, om onder de spoorbrug door te kunnen komen, die dank zij spoorwegsabotage niet kon draaien. En te Drijber hield het water op. Op de Drentse hei kan een politieboot niet varen. De wapens waren te Zweeloo, nog 18 kilometer verder. Het „domineeske” van Drijber heeft in spertijd en bij nacht de KP tot gids gediend op een lange en moeilijke tocht over de hei, per fiets heen, met een zwaarbeladen wagen terug. De rit duurde zo lang, dat het dag geworden was, toen de vracht van de wagen in de boot geladen worden moest. En de vorige avond had de RP-58 tussen verschillende schepen gemeerd. Maar bij het krieken van de dag bleken die schepen allemaal verdwenen, blijkbaar bang voor de „politie”. Tweeduizend kilo wapens ging aan boord. De terugtocht werd aanvaard. Niet één van de 200 man SS aan de Drentse hoofdvaart geposteerd, had argwaan. In Oudeschoot ging de bovenbouw er weer af en op, onder het oog van Duitse soldaten. Veilig kwam de boot in Sneek terug. De Friese KP's waren voortaan ruim voorzien van wapens.

Weldra had daarop Friesland zijn eigen afwerpvelden. In de greidhoek, in het merengebied, op de heidevelden in het Oosten der provincie kwamen de wapens neer. Een volledige bewapening voor 3000 man is uit de lucht gevallen.

Tot stremming van de scheepvaart op Duitsland, waarheen veel voedsel en bezit werd weggevoerd, heeft de KP-Sneek in September '44 in de Scharsterrien een schuit tot zinken gebracht, waardoor de vaart vier dagen gesloten was.

Voor een gelijksoortig doel brachten in November '44 de KP's in Leeuwarden en Dokkum twee schepen tot zinken in het Kolonelsdiep. Er ontstond enige wrijving tussen Piet Kramer, die de pogingen der Duitsers tot berging dezer schepen verhinderen wilde, en de commandant der KP-Drachten, die dat te gevaarlijk vond met het oog op te verwachten represailles. Het verschil van mening werd opgelost door de RAF, die een week later de sluizen in de provincie Groningen stuk gooide, waardoor de vaart vanzelf gestremd bleef. Geale, die door de linies gegaan was, had ZKH Prins Bernhard daarom gevraagd.

De spoorwegsabotage begon in de nacht van 6 op 7 September '44 toen een goederentrein vol levensmiddelen en vee, tot ontsporing werd gebracht op de lijn Leeuwarden-Groningen, ter hoogte van de Fries-Groningse grens. De locomotief en acht wagens kwamen in de spoorloot terecht. De Duitsers schreven het ongeluk aan wegverzakking toe en represailles werden niet genomen.

In de herfst van '44 is de tram Drachten-Groningen, die veel vee wegvoerde, binnen een week tijds tweemaal tot ontsporing gebracht en ofschoon de boeren in de omtrek overal vertelden: de Tommies hebben het gedaan, omdat zij zich niet voorstellen konden, dat de verzetsbeweging over zulke uitstekende ontploffingsmiddelen beschikte als hier werden gebruikt, lieten de Duitsers zich ditmaal niet op een dwaalspoor brengen. Tien gevangenen uit het Scholtenshuis te Groningen, werden op de plaats van de aanslag gefusilleerd, nadat ze eerst mishandeld waren. Nog zwaarder was de represaille door de Duitsers toegepast na een spoorwegaanslag in April bij Dronrijp op de lijn Leeuwarden-Harlingen. Dertien jonge mannen, opgesloten in de gevangenis te Leeuwarden, hebben daarvoor met hun leven moeten boeten. De veertiende werd met zijn dertien makkers wel gefusilleerd, maar het schot trof hem niet dodelijk en van zijn wonden is hij weer hersteld.

De best geslaagde spoorweg-aanslag werd op 9 April '45 ondernomen door de gevechtsgroep Oudega-Gaastmeer, met medewerking van de stationschef van Oudega (W). De chef liet in een bocht een rail lospennen en daarna weer op zijn plaats zetten. Er was zo weinig aan de lijn te zien, dat tien Duitsers, die in de vroege morgen na de nacht waarin de sabotage was verricht, de spoorbaan inspecteerden, niets ontdekten. Om zes uur 's mor-

gens kwam een trein van vijftien goederenwagens aangereden. De locomotief liep in de bocht prompt uit de rails, een enkele wagen ook. De Engelse luchtmacht heeft het werk der illegaliteit prachtig voltooid, want om half negen kwamen er twee jagers, die met hun mitrailleurs de trein beschooten. De uitwerking was zeer verrassend. Verschrikkelijke ontploffingen deden al de wagons in de lucht vliegen. Het was een munitietrein geweest! Zes boeren werden opgepakt voor represailles, maar na enkele dagen werden zij weer vrij gelaten. De Duitsers hadden geen spoor van sabotage kunnen vinden en weten de ontsporing weer aan een wegverzakking!

Er is het laatste jaar van de bezetting veel klein werk verricht door de KP'ers. Of het verbranden van een aantal dorsmachines *raison had*, mag in het midden blijven. Het gebeurde in opdracht van het BS-hoofdkwartier te Amsterdam. Verstandig handelde die KP, die door het weghalen van voorname onderdelen een dorsmachine tijdelijk onbruikbaar maakte zonder haar te vernietigen.

Het verbranden van een 300 radiotoestellen op 28 Augustus te Westermeer, komt op het eerste horen als vrij baldadig voor, maar het oordeel verandert, wanneer men weet, dat de toestellen op een auto geladen waren, die ze naar Duitsland brengen moest.

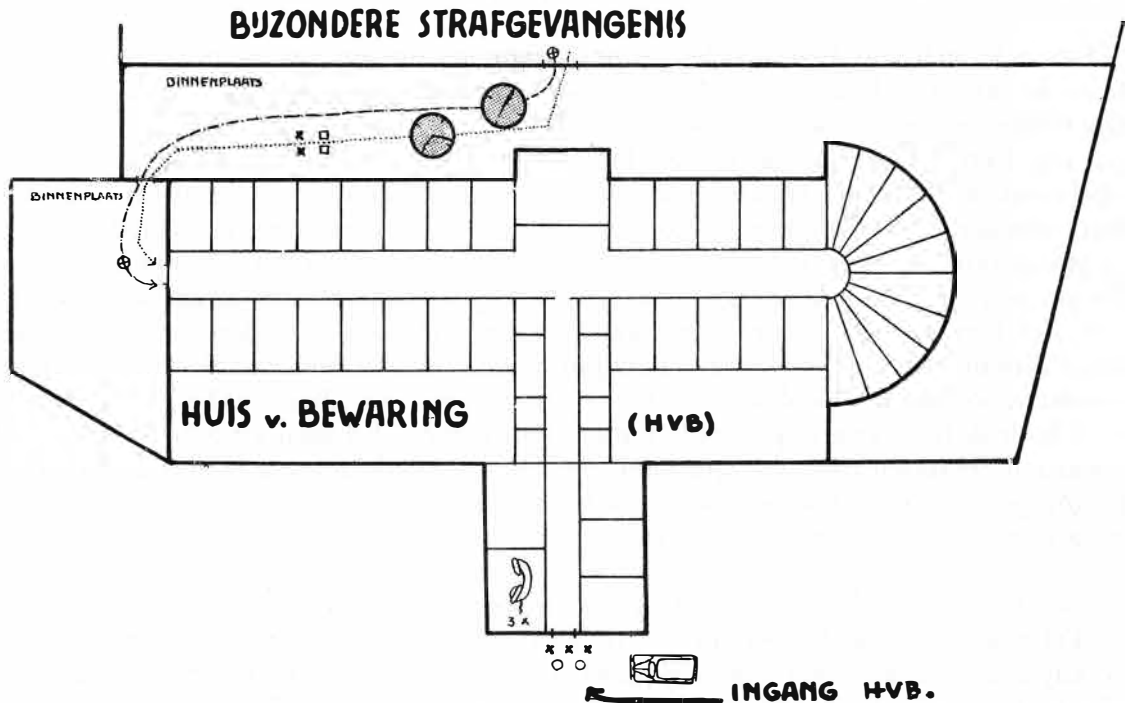
Ontelbaar waren de vorderingen in natura. Zwarthandelaren en NSB'ers hebben, waar zij het niet goedschiks deden, kwaadschiks boter, vet, vlees en vele andere levensmiddelen moeten afstaan. Wanneer de LO verlegen zat om kaas en boter, hetzij voor eigen onderduikers, hetzij voor het hongerende Westen, dan moesten de KP'ers het maar halen uit de zuivelfabrieken. Het geld werd prompt betaald, tenzij de directeur van een fabriek verkeerdt was.

Het mooiste werk, dat de Friese KP, hetzij in eigen, hetzij in BS-verband verricht heeft, was het bevrijden van gevangenen. In totaal zijn 125 man uit de greep der Duitsers bevrijd. Daar waren zeer veel kleine gevallen bij van één of twee personen, die bevrijd werden uit arrestantenlokalen en politiebureaux, dikwijls met behulp van dienstdoend politiepersoneel. Een medewerker van de illegaliteit te Dokkum, die daar gevangen was genomen, moest bevrijd worden, omdat hij alles van de organisatie in het Noorden afwist, en het zeer fatale gevolgen kon hebben voor de gehele illegaliteit, indien hij bij een martelend verhoor, dat zeker te verwachten was, eens doorslaan zou. KP'ers kregen opdracht de auto, waarin hij naar Leeuwarden gebracht werd, aan te houden. Dit geschiedde te Valom. Van de Duitsers, die in de auto zaten, werden er twee neergelegd; de gevangene kreeg per ongeluk ook een schot in de knie, maar hij kwam vrij. Helaas wist Gründmann, één der kopstukken van de SD in Friesland, te ontkomen. Hij heeft wrede wraak genomen door twintig gevangenen te doen fusilleren.

In het bijzonder de overval van de gevangenis te Leeuwarden was een prachtig staaltje van actief verzetswerk; 51 gevangenen kwamen niet alleen uit de gevangenis, maar ook in veiligheid, en represailles zijn er niet genomen.

We gaan ervan vertellen:

October '44 kreeg Piet Kramer van de gewestelijke commandant van de BS in Friesland het verzoek een plan voor een overval op de Leeuwarder strafgevangenis te ontwerpen. Op dat moment was er weliswaar geen reden voor een kraak, maar het plan van operatie moest gereed zijn. Piet kreeg via Eppie contact met een gevangenenbewaarder, die hem een plattegrond van de gevangenis, een complete lijst van de gevangenen en wasafdrukken van verscheiden sleutels bracht; van een politie-officier te Leeuwarden ontving hij een insluitingsformulier. Na een maand was het operatieplan geheel gereed en toen was het weldra ook nodig om het uit te voeren, want half November werden zes vooraanstaanden uit de illegaliteit van Leeuwarden gevangen genomen. Zij moesten, vóór zij doorsloegen onder de SD-verhoren, eruit en met hen 45 anderen.

TOELICHTING. Aangegeven is de plaats, waar vóór het drie verdiepingen hoge gebouw de twee agenten met drie arrestanten zich om 5.40 uur meldden, alsmede de auto, waarmee de twee SD'ers later aankwamen. De twee ploegen, die onmiddellijk binnen gelaten werden, hadden zich reeds verdekt opgesteld in het plantsoen, links van het voorgebouw.

Verder is aangegeven hoe om 7.05 uur de adj. directeur uit de Bijzondere Strafgevangenis naar het Huis van Bewaring kwam en daar ingerekend werd. Langs dezelfde weg kwamen even later twee gevangen illegale werkers met twee bewakers uit de B.S.G, nadat om hun komst voor een zgn. verhoor van het H. v. B. uit telefonisch gevraagd was.

„Meewerken, heren!” luidt het bevel aan de gevangenisbeambten. En zij werken mee. De wachtcommandant bedient de telefoon met de woorden en de intonatie, die de KP verlangt. Anderen gaan de cellen langs om er uit te halen, wie op de lijst van de KP staan aangegeven. En ondertussen laten de vijf KP'ers negentien makkers binnen om hen te helpen bij de uitvoering van het bevrijdingsplan.

Als alle uit hun cel gehaalde gevangenen in de gang staan, verbijsterd, ontroerd, dol van vreugde, voorzover zij kunnen geloven, dat zij werkelijk de vrijheid tegemoet gaan . . . rinkelt de poortbel luid en dreigend.

De portiers berichten, dat twee man van de SD met enkele arrestanten voor de poort staan. En ditmaal zijn het echte SD'ers. Het brengt ontsteltenis.

„Laat ze binnen,” zegt de commandant, Piet Kramer.

De Duitsers stappen de drempel over . . . en staren verbluft in de trompen van pistolen der KP. Als lammetjes geven zij hun wapens en hun uniformen af en laten zich opsluiten in een van de ontruimde cellen. Hun arrestanten mogen zich bij de bevrijde gevangenen voegen. Afmars! Groep voor groep worden de gevangenen uitgeleid. BS'ers brengen hen door de donkere straten van de verduisterde stad naar gastvrije huizen. Voor ieder is logies besproken. En dan eindelijk wordt er groot alarm geslagen bij de Duitsers. Met een sterke macht gaan zij naar de gevangenis. Zij vinden de kooi leeg. De vogels zijn gevlogen.

De volgende dag arriveert een speciaal commando van de SD in Leeuwarden. Een week lang zoeken de bekwaamste speurders van de Duitsers. Zij vinden niemand, noch van de bevrijden, noch van de overvallers.

En represailles worden niet genomen. De Groningse SD had wraak gewild. Leeuwarden was er tegen. De Haagse SD besloot: geen represailles.

De KP-Sneek heeft wat Leeuwarden zo prachtig deed op een iets kleiner schaal herhaald. In de nacht van 11 op 12 Februari '45 drong zij onder leiding van Wietze via een naastgelegen garage binnen in het zwaar bewaakte politiebureau van Sneek en haalde er twintig arrestanten uit. Een politieman die meewerkte, liet zich met Duitsers en landwachters in een cel opsluiten. Eén van de ergste landwachters werd meegenomen, opdat op hem de verdenking van samenwerking met de „ondergrondse” zou vallen. De truc slaagde volkomen. Op 7 Maart zaten er weer 3 illegale werkers opgesloten in het bureau te Sneek en de toegang tot de garage, waardoor de vorige maal de inval was geschied, was thans zeer zwaar verzekerd. Zes landwachters onder commando van een Duitser vormden met enkele Nederlandse politiemannen de bewaking. Een politieman, die in het complot was, zorgde dat het wachtwoord werd ontdoken en dat een „agent” met zes „houthakkers” (het was in de tijd dat er druk hout gestroopt werd) binnen kon komen. En toen ging het ongeveer als in Leeuwarden: Handen omhoog! pistolen gericht. De landwachters waren aanstonds mak als lammetjes, de Duitser koos ook eieren voor zijn geld. Acht mannen, die de dood voor ogen hadden, kwamen weer op vrije voeten.

De laatste maanden vóór de bevrijding waren spannend voor de illegaliteit in Friesland. Op 3 Februari '45 was bij een razzia te Tjerkwerd de gewestelijke operatieleider, de BS'er kapitein Pander, met zijn adjudant gegrepen. Zeer veel geheime stukken vielen daarbij in handen van de vijand. Het was een „sauve qui peut!” voor vele illegalen. De organisatie moest opnieuw worden opgebouwd.

Bij de opmars der geallieerden in April was alles weer gereed. 2750 man telden de gevechtstroepen van de Friese Binnenlandse Strijdkrachten, 250 man de sabotageploegen (daarin zaten de KP'ers). Allen waren welbewapend en goedgetraind. Het sabotagewerk kon thans in omgekeerde zin geschieden. Op 5 April hadden de Duitsers het telefoonkantoor te Leeuwarden ondermijnd met 72 blokjes picrinezuur en 3 bussen dynamiet. Enkele dagen later was dat ontploffingsmateriaal vervangen door 72 blokjes hout en 3 bussen zand. 14 April lieten de Duitsers de huizen in de buurt ontruimen, omdat het telefoonkantoor moest opgeblazen worden. Maar hun druk op de knop had geen effect!

En toen kwam de bevrijding. BS'ers telefoneerden met de Canadezen dwars door de Duitse linies heen. Zij konden melden welke bruggen vernield en welke wegen open waren. Dat bij deze opmars zo weinig is vernield, lag aan de samenwerking tussen de illegaliteit en de geallieerden. Het aanvalsplan der Canadezen was opgesteld met medewerking der BS. In menige plaats nam de BS het gezag in handen nog voor de Canadezen kwamen. Noord-Friesland is bevrijd door Friezen. Op 17 April was Friesland vrij!

In het kort bestek dat ons was toegewezen, hebben wij slechts hoofdpunten uit de geschiedenis der Friese KP vermeld. Veel dapper werk moest onbeschreven blijven. Het ingenieuze afluistersysteem, dat in het Burmaniahuis, de zetel der SD te Leeuwarden, was aangebracht, bleef onvermeld, omdat dit geen zuiver KP-werk was, ofschoon de KP in de laatste kritieke dagen voortdurend de personen heeft gedekt, die alles van de SD afluisterden: hun minnekozerijen met typistes en secretaresses, maar ook al hun rapporten en instructies, waardoor een zeer groot aantal arrestaties is verijdeld.

De Friese KP mag in dit gedenkboek met ere worden genoemd. Zij was dapper en vroed, beleidvol en beheerst. Zij zocht het gevaar niet, maar zij ontweek het nimmer. Zij voerde geen actie om de actie, maar als het moest hanteerde zij de wapens onvervaard. De over-

vallen op de gevangenissen van Sneek en Leeuwarden waren KP-werk van de eerste rang. De kwaliteit van haar arbeid komt niet alleen tot uiting in de resultaten, hier vermeld, maar ook in het gering verlies, dat zij geboden heeft en de betrekkelijk geringe represailles, die in Friesland zijn genomen tegen de bevolking. De Sexbierumer KP is verraden door een vreemde. Een drietal KP'ers, w.o. Krijn v.d. Helm, liet buiten Friesland het leven. Bij de operaties is niet één lid van de KP gesneuveld.

Twee elementen hebben het verzet in Friesland — ook dat van de KP — bepaald. Het ene was de sterke vrijheidsdrang der Friezen, het andere hun geloof. Deze beide elementen zijn bijna vier eeuwen geleden treffend juist vertolkt door die Friese edelman, die tot de Spaanse overheerser sprak: „Wij, Friezen, knibbelje allinnich foar God”.

De Friezen bukten voor de Duitsers niet, omdat ze voor God knielden. De gehoorzaamheid aan God sloot gehoorzaamheid aan alles wat tot het atheïstische nationaal socialisme leidde uit.

En de KP'ers getuigden van het een en het ander doordat zij telkens, voordat zij er op uit trokken om de vijand te bevechten, zich verenigden in een gemeenschappelijk gebed.